

Деніел Белл

КИТАЙСЬКА МОДЕЛЬ

ПОЛІТИЧНА МЕРИТОКРАТІЯ
ТА МЕЖІ ДЕМОКРАТІЇ

З англійської переклав
Олександр Дем'янчук

«Наш формат» · Київ · 2017

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

ЗМІСТ

Вступ	9
<i>Розділ 1. Чи справді демократія — найгірша політична система? ..</i>	22
<i>Розділ 2. Про відбір хороших лідерів у політичній меритократії ...</i>	70
<i>Розділ 3. Що не так з політичною меритократією</i>	116
<i>Розділ 4. Три моделі демократичної меритократії</i>	156
<i>Заключні міркування. Реалізація китайської моделі</i>	183
Подяки	203
Вибрана бібліографія	206
Примітки	227

1

ЧИ СПРАВДІ ДЕМОКРАТІЯ – НАЙГІРША ПОЛІТИЧНА СИСТЕМА?

Те, що сучасні західні країни плюралістичні, — трюїзм. Ми сперечаємося про все і, схоже, не погоджуємося ні з чим. Насправді, ми погоджуємося лише стосовно одного: що маємо обирати наших політичних лідерів за принципом «одна людина — один голос»¹⁸. Електоральна демократія в сучасних західних країнах набула майже сакрального статусу. Ми можемо сумніватися в існуванні Бога, не боячись звинувачень у втраті моральних орієнтирів, однак така толерантність не поширюється на тих, хто сумнівається у справедливості принципу «одна людина — один голос»: вони майже неминуче отримують тавро «апологетів поганих авторитарних режимів».

Плюс, ми сходимося на тому, що електоральна демократія — це універсальне політичне благо. Це благо не тільки для нас, а й для решти світу. Тому, коли «погані» авторитарні режими руйнуються, очікується, що їх замінить система управління, обрана за принципом «одна людина — один голос». Навряд чи хто-небудь розглядає альтернативу цьому. З нормативного погляду демократія вважається найкращим можливим політичним режимом. Вільні й відкриті вибори політичних лідерів повинні доповнюватися іншими політичними благами — і нескінченні дебати точаться навколо того, якими мають бути ці політичні блага (громадянське суспільство, соціальна справедливість, демократія на робочому місці, дискусійні форуми, додаткові засоби контролю за владою¹⁹ тощо). Однак ми погоджуємося, що ці блага (хай би якими вони були) мають впроваджуватися на основі електоральної демократії.

Скажімо, політичні «реалісти» застерігають, що демократія не може бути легковстановлена в бідних країнах, що розвиваються. У своїй праці 1968 року «Політичний порядок у країнах, що розвиваються»²⁰ Семюель

Гантінгтон суперечливо доводив, що політичний порядок необхідний для економічного і соціального розвитку. Передчасне зростання політичної участі, включно з ранніми виборами, може дестабілізувати вразливі політичні системи у країнах, що розвиваються. Отже, може знадобитися модернізаційна диктатура, що встановлює політичний порядок, верховенство права й умови для успішного економічного й соціального розвитку. Однак Гантінгтон не збирався виправдовувати диктатуру як постійну систему. Коли закладені основні цеглини, настає час для демократії, й подальше зволікання не можна виправдати з моральної точки зору.

Інакше кажучи, суперечка між «ідеалістами» та «реалістами» — це насамперед дискусія стосовно часових рамок: жодна сторона не піддає сумніву ідеали електоральної демократії. Етнічні війни, значна бідність, усепроникна корупція й брак освіти можуть поставити перешкоди успішному встановленню й консолідації демократії, однак вони вважаються неприємними (сподіваємося, тимчасовими) ускладненнями, які лише відтягують те, що Френсіс Фукуяма (студент Гантінгтона) назвав «кінцем історії», коли демократія нарешті переможе своїх суперників. Існувала дуже популярна думка про те, що демократія — це те, чого прагнуть усі раціональні індивіди, якщо зможуть її досягти.

Дивно, мабуть, що ставлення до демократії як найкращого можливого політичного режиму переважає (хоча й не одностайно) також і в Китаї. Хай би що б ми не чули про «цивілізаційні відмінності» між Китаєм і Заходом, багато китайських політичних мислителів поділяють думку про те, що демократія є найкращою з усіх можливих політичних систем. Небезпечно організувати рух за впровадження багатопартійних конкурентних виборів у Китаї (саме це привело до в'язниці Лю Сяобо)*, однак китайські політичні мислителі обстоюють електоральну демократію як ідеал у своїх наукових публікаціях. Серед китайських інтелектуалів часто можна почути, що демократію в Китаї поки що не можна впроваджувати через переважно «низької якості» китайських селян, однак демократія стане більш життєздатною, коли китайці стануть більш освіченими й урбанізованими²¹. Політичний реформатор Юй Кепін опублікував відомий твір під назвою «Демократія — хороша справа» й закликав до більшої електоральної конкуренції на різних рівнях державного управління²². Юй Чунцін стверджує, що основним будівельним елементом демократії

* Лю Сяобо (нар. 28 грудня 1955 р., м. Чанчунь) — китайський правозахисник, лауреат Нобелівської премії миру 2010 року.

є конкурентні вибори з багатьма кандидатами і на місцевому, і на центральному рівнях, і немає сенсу говорити про інші форми демократії, такі, як внутріпартійна демократія, демократичні обговорення чи демократія місцевого рівня, якщо немає цієї основи²⁵. Більш обережно Ма Лін доводить, що першочерговим завданням Китаю є впровадження «демократичного нагляду», однак при цьому йде далі, заявляючи, що за ним мають впроваджуватися демократичні вибори²⁴. І знову ми бачимо обговорення не так бажаності, як часових обмежень впровадження електоральної демократії²⁵.

Зважаючи на це, важко зрозуміти, чому електоральна демократія стала такою привабливою. З одного боку, обрання вищих керівників країни за допомогою вільних і відкритих конкурентних виборів має відносно коротку історію (менше століття в більшості країн порівняно зі, скажімо, тринадцятьма століттями китайської системи випробувань)²⁶. Як і будь-яка інша політична система, вона має переваги й недоліки, і, мабуть, надто рано стверджувати, що це — найкраща система всіх часів і назавжди. У більш загальному сенсі, виглядає дивно віддавати майже беззаперечну перевагу системі, що не вимагає досвіду (і знання) для лідерства. Існує багато можливостей для практикування влади — на робочому місці, у школі, лікарні, в'язниці тощо, — і природно припустити, що для здійснення влади вищі керівники повинні мати попередній досвід. Жодна корпорація чи університет не призначить вищого посадовця без значного досвіду керівництва певного виду, бажано в цій самій галузі²⁷. І все ж *політична* влада є винятком: цілком нормально обрати лідера без попереднього політичного досвіду, якщо його чи її обирають на основі права «одна людина — один голос».

То чому ж ми повірили, що електоральна демократія є необхідним фундаментом для морально бажаної політичної системи? Мало хто віддає свій час і має мотивацію читати полеміку в політологічних журналах²⁸, тож ключове пояснення не може бути результатом вдумливого схвалення аргументів у науковій літературі²⁹. Наділення цінністю рівних виборчих прав може бути результатом тривалих політичних змагань з боку маргіналізованих (у минулому) секторів політичної спільноти, таких як жінки й меншини³⁰. Іншою причиною може бути зростаюче у XX столітті значення національної ідентичності: що більше людей замислюється над своєю первинною ідентичністю, над приналежністю до своєї нації, то більше вони починають цінувати рівні права участі в національному політичному житті як шлях до підвищення людської гідності. Ще однією причиною може бути економічна,

політична й ідеологічна гегемонія Сполучених Штатів Америки після Другої світової війни й особливо після розпаду радянського блоку. Сполучені Штати просувають електоральну демократію як «єдину гру в місті», а решта світу сидить і слухає. Перефразовуючи Карла Маркса, ідеї панівної країни – панівні ідеї. Напевно, ідея про рівність усіх перед Богом трансформувалася в ідею політичної рівності перед державним управлінням³¹, а ідея політичної рівності потім трансформувалася в народну віру (помилкову), що політична рівність має виступати у формі «одна людина – один голос»³². У самому акті голосування є щось таке, що дає відчуття психологічної сили: я починаю відчувати, що маю що сказати стосовно вибору мого правителя (навіть якщо мій голос нічого не змінить), і я починаю цінувати право голосу, відчуття наділення мене владою, що може поширитися і на інші сфери суспільного життя³³. Будь-які спроби модифікувати чи скасувати принцип «одна людина – один голос» зіткнуться з сильним опором, оскільки ті, кого позбавлять рівного голосу, почуватимуться «лузерами», а офіційно отримають ярлик «нижчої групи» відносно здатності робити свідомий політичний вибір³⁴. Напевно, ідею обрання лідерів за допомогою конкурентних виборів легше зрозуміти і впровадити. І, напевно, голосування стало ритуалом спільноти, що продукує і зміцнює відчуття громадянської солідарності серед його учасників: ми відчуваємося частиною громади, коли голосуємо. Мабуть, різні комбінації цих чинників різною мірою діють у різному контексті³⁵.

Хай би якими були історія й психологічні механізми, що підтримують прихильність до голосування, варто поставити питання: чи є аргументи на користь електоральної демократії морально виправданими? Філософи схильні до розрізнення двох типів аргументів на користь демократії. Деякі з них стверджують, що право на вибір і керівництво політичним органом внутрішньо притаманне індивідам незалежно від того, чи веде воно до колективно бажаних наслідків: демократичні процедури, такі як рівне право голосу й ухвалення рішень більшістю, виражають внутрішньо притаманні цінності – рівність, справедливість, гідність, автономію, участь, солідарність і взаємну довіру, що не залежать від бажаних наслідків для їхньої моральної сили³⁶. Однак такі аргументи активно заперечували³⁷, і провідні англо-американські філософи від Дж. С. Мілля до Джона Роулза і Рональда Дворкіна схильні захищати політичну рівність у формі «одна людина – один голос» радше на інструментальній основі³⁸. І якщо поставити мету пропагувати електоральну демократію в Китаї, то аргументи за демократію, які звертатимуться до

внутрішньо притаманних голосуванню цінностей, не будуть надто ефективними, оскільки політичні дослідження свідчать, що жителі країн Східної Азії зазвичай розуміють демократію в сутнісному, а не процедурному сенсі³⁹, тобто вони цінують демократію за її позитивні наслідки, а не самі демократичні процедури.

Отже, політично доречно буде запитати, чи справді демократичні вибори ведуть до позитивних наслідків. Продемократичний підхід з точки зору наслідків найкраще, мабуть, висловив Вінстон Черчилль: «Демократія — найгірша форма управління, за винятком всіх тих інших форм, які випробовували час від часу». Цю цитату нескінченно використовують на захист демократії, частіше, ніж не згадують для припинення дебатів стосовно переваг та недоліків демократії⁴⁰. Хай би якими були мінуси демократії, інші альтернативи ще гірші, тому не підриватимемо нашу віру в демократію. Навіть найсуворіший сучасний філософ — критик права голосу в західному світі стверджує (без усяких емпіричних свідчень), що «демократія діє краще, навіть при низькій участі виборців, ніж її конкуренти (олігархія тощо)»⁴¹.

Але чи є демократія справді найменш поганою системою? Дійсно обидві основні політичні альтернативи в часи Черчилля — нацизм і комунізм радянського типу — по праву були викинуті на смітник історії. Однак випадок з демократією як із найменш поганим режимом не такий прозорий, якщо альтернативою виступає політична меритократія в тому вигляді, як її використовують у сучасному світі. Розгляньмо аргументи двох найтвердіших захисників демократії з огляду на її наслідки: 1) аргумент Амартія Сена про те, що при демократії не буває голодоморів⁴², і 2) аргумент про те, що демократії не ведуть воєн між собою⁴³. Не піддаючи сумніву справедливості цих аргументів, зазначимо, що вони справджуються і стосовно двох недемократичних країн — Китаю і Сингапуру, оскільки вони свідомо здійснили меритократичні реформи, призначені для підвищення якості політичного лідерства (починаючи з середини 1960-х років у Сингапурі й початку 1980-х — у Китаї). Сингапур здійснив приголомшливе економічне диво й не вступав у війни з часів здобуття незалежності у 1965 році. У випадку Китаю голод не лише було повністю подолано, а й нинішні статистичні дані стосовно недоїдання у ньому значно кращі, ніж скажімо, в демократичній Індії⁴⁴. А остання повномасштабна війна Китаю відбулася проти В'єтнаму в 1979 році⁴⁵. Я не збираюся піддавати сумніву твердження, що демократії мають найкращі показники порівняно з усіма іншими формами правління в минулому, втім сумніваюся, що у прогнозованому майбутньому демократії за

основними показниками ефективного врядування виглядатимуть краще, ніж політичні меритократії.

Отже, у цьому розділі я розглядатиму деякі стандарти ефективного врядування, які не повинні бути надто суперечливими, – виборці мають докласти всіх зусиль для вибору мудрих лідерів, держава має намагатися структурувати економіку так, щоб її здобутки не потрапляли лише (чи переважно) до малої групи багатіїв, лідери не повинні впроваджувати політик, що знищуватимуть довкілля, потрібне для майбутніх поколінь, а політична система не повинна псувати суспільні відносини й надмірно карати тих, хто шукає гармонійних способів залагодження конфліктів, – і ставитиму питання, чи є меритократичні альтернативи в теорії й на практиці, які даватимуть кращі (чи менш погані) наслідки порівняно з демократією. Моєю метою буде просто посіяти сумніви в тому, що система «одна людина – один голос» є найменш поганим способом вибору лідерів для здійснення вдалих політик, а не здійснювати масивний захист політичної меритократії як альтернативи демократії електоральної. Інакше кажучи, я прагну лише показати, що доказ на користь демократії на основі її наслідків не є таким очевидним. Якщо ми «десакралізуємо» демократію, то зможемо відкритіше і з глибшим розумінням розглядати переваги й недоліки політичної меритократії.

Щоб додатково конкретизувати свій підхід, я підкреслю, що моєю мішенню будуть вільні й відкриті конкурентні вибори (чи той тип виборів, який підтримує Центр Картера)⁴⁶. Політекономіст Поль Кольє написав жорстку книжку про демократію в бідних, етнічно розділених країнах (про «нижній мільярд»). Протягом останніх двох десятиліть країни з високим рівнем доходів активно просували демократію до світу з низькими доходами, в результаті чого демократія *посилила* політичне насильство. Однак вибори в найбідніших країнах характеризуються радше хабарництвом, залякуванням виборців, усуненням сильних кандидатів і нечесним підрахунком голосів. Інакше кажучи, ці вибори не є ані вільними, ані відкритими⁴⁷. Критикувати сфальсифіковані вибори було б дуже легко (з теоретичної точки зору), тому я критикуватиму основні вади вільних і відкритих виборів.

І щоб ще більше загострити аналіз, я братиму більшість прикладів з найпотужнішої й найвпливовішої демократії сучасності – зі Сполучених Штатів Америки⁴⁸. Враховуючи, що моя книжка написана з переважно китайським контекстом у думці, було б доцільніше порівнювати Китай з такими демократичними країнами, як Індія й Індонезія, які ближчі до Китаю за ВВП на душу населення й за кількістю населення (у випадку

Індії). Неважко було б послатися на поширений брак харчів у Індії чи корупцію в Індонезії, щоб показати переваги китайської політичної системи стосовно тих речей, які турбують суспільство. Однак я беру більшість прикладів зі Сполучених Штатів з таких причин: 1) існує багато наукових публікацій про переваги й недоліки американської політичної системи, і 2) більшість китайських інтелектуалів і реформаторів зазвичай порівнюють свою систему з американською політичною системою з прихованим припущенням, що вона має встановити стандарти для оцінки політичного майбутнього Китаю⁴⁹.

Щоб довести, що існують бажані (чи не такі погані) альтернативи демократії, я маю обговорити альтернативи, які суперечать практиці вільних і відкритих конкурентних виборів. Недостатньо буде обстоювати меритократичні інститути в загальному демократичному контексті, як, наприклад, Верховний Суд, Федеральна резервна система й військо Сполучених Штатів чи державна служба у Великобританії. Ці інституції можуть здійснювати владу лише в обмеженому секторі, перебуваючи врешті-решт під контролем демократично обраних політиків, і вони є радше доповненням, аніж альтернативою електоральній демократії⁵⁰. Інакше кажучи, я маю обґрунтувати політичні пропозиції й інститути, що ведуть до появи лідерів, не обраних через вільні й справедливі вибори (одна людина — один голос), зі здатністю обговорювати й ухвалювати рішення з широкого спектру питань, що стосуються політичної спільноти, краще, ніж це можуть робити демократично обрані лідери.

У цьому розділі я розгляну чотири головні проблеми, пов'язані з електоральною демократією: тиранію більшості, тиранію меншості, тиранію громади, що голосує, і тиранію конкуруючих індивідів. Критика демократії має довгу історію, що починається з Платона, однак я зосереджуватимуся на ключових недоліках сьогоднішньої електоральної демократії⁵¹. Після обговорення кожного з недоліків, я пропонуватиму теоретичні альтернативи електоральній демократії, що працюють краще (чи, принаймні, не гірше), ніж демократії, що нині існують. Однак несправедливо буде порівнювати недоліки фактично існуючих демократій з іще не зрозумілими теоретичними альтернативами, тому я закінчуватиму кожен підрозділ обговоренням прикладів фактично існуючих схем політичної меритократії в Китаї та/або Сингапурі, які можуть мінімізувати недоліки електоральної демократії.